

Ryszard KLAMUT¹
Agata KANTOR²

OCENA DEMOKRACJI I POZIOM AKTYWNOŚCI OBYWATELSKIEJ I ICH ZWIĄZKI Z POGŁĄDAMI POLITYCZNYMI I UDZIAŁEM W WYBORACH³

Artykuł ma na celu zbadanie powiązań pomiędzy oceną demokracji i zaangażowaniem w aktywność obywatelską z jednej strony a poglądami politycznymi i udziałem w wyborach politycznych z drugiej. Badane czynniki stanowią elementy funkcjonowania człowieka w rzeczywistości społeczno-politycznej. Ocena demokracji i poglądy polityczne budują jej aspekt poznawczy, zaś udział w wyborach oraz uczestniczenie w aktywności obywatelskiej budują aspekt behawioralny. W badaniach przyjęty został złożony model zależności. Ocena demokracji była badana na trzech poziomach: ogólnych przekonaniach (legitymizacja systemu), aktualnego stanu demokracji (instytucje demokracji Roberta Allana Dahla) oraz konkretnych wydarzeń związanych z funkcjonowaniem systemu demokratycznego (jakość przeprowadzonych wyborów i poziom zaufania do wybranych władz). Aktywność obywatelska w czterech formach: społecznikostwo, partycypacja społeczna, indywidualna aktywność polityczna oraz partycypacja polityczna. Poglądy polityczne zostały ujęte w klasyczne kategorie: prawica – centrum – lewica oraz wyróżniono także osoby niewskazujące własnej orientacji politycznej. Badania przeprowadzone zostały po wyborach samorządowych 2014 roku na grupie 524 osób z różnych obszarów Polski. Uzyskane wyniki wskazują, że ocena demokracji jest raczej negatywna na każdym z poziomów oceny i w większym stopniu jest związana z poglądami politycznymi, niż z udziałem w wyborach. Najbardziej pozytywnie demokracja oceniana jest przez osoby o poglądach centrowych, najbardziej negatywnie zaś przez osoby o poglądach prawicowych. Natomiast większe zaangażowanie w każdy z wyróżnionych rodzajów aktywności obywatelskiej jest w większym stopniu powiązane z udziałem w wyborach, niż z poglądami politycznymi.

Słowa kluczowe: ocena demokracji, wybory samorządowe 2014, legitymizacja systemu, aktywność obywatelska, poglądy polityczne.

1. ISTOTA DEMOKRACJI I CECHY DEMOKRACJI WEDŁUG ROBERTA A. DAHLA

Istotą demokracji jest aktywność obywateli. Klasycznie, Arystoteles wskazuje na jej dwie podstawowe, powiązane z sobą zasady: wolności (obywatele, czyli ludzie wolni, mogą

¹ Dr Ryszard Klamut, Katedra Nauk Humanistycznych, Wydział Zarządzania, Politechnika Rzeszowska; e-mail: rklamut@prz.edu.pl

² Mgr Agata Kantor

³ Dziękujemy osobom, które pomogły w zbieraniu danych: Jarosławowi Jastrzębskiemu, Marioli Łagunie, Piotrowi Próchniakowi, Krzysztofowi Michalskiemu, Wiktorowi Razmusowi, Hannie Sommer, Krzysztofowi Surowcowi.

żyć tak, jak chcą, realizować swoje prawa) i równości (wszyscy obywatele posiadają równe prawa i mają taki sam udział w kierowaniu państwem)⁴. W czasach współczesnych Robert Allan Dahl⁵ określał demokrację jako stan idealny, niemożliwy do osiągnięcia w pełni przez współczesne państwa, jednakże możliwe jest osiąganie pełniejszej demokratyzacji. W stworzonej przez siebie teorii demokracji poliarchicznej wskazał na sześć instytucji, których istnienie jest niezbędne w państwach demokratycznych, a które w różnych państwach są respektowane w różnym stopniu: (1) wybierani przedstawiciele przez obywateli mają możliwość autentycznego uczestnictwa we władzy oraz kontrolują działania rządu, (2) wolne, uczciwe i częste wybory przedstawicieli władz, w których obywatel ma równą i rzeczywistą szansę głosowania, a przez to ma kontrolę nad rządzącymi, (3) wolność słowa, wolność wyrażania własnych przekonań, sądów, dzięki czemu obywatele mogą realnie uczestniczyć w życiu politycznym; mogą swobodnie wypowiadać się na temat wszystkich zdarzeń związanych z działaniem rządu, wpływać na decyzje podejmowane przez rząd, mają prawo krytyki ustroju, ładu społeczno-gospodarczego, rządu bez żadnych negatywnych skutków, (4) dostępność do różnorodnych źródeł informacji, w których obywatel ma prawo korzystać z różnych i niezależnych informacji w czasopiśmie, mediach czy innych źródłach, które nie są pod kontrolą rządu oraz określonych sił politycznych, (5) niezależność stowarzyszeń, dająca obywatelom możliwość tworzenia niezależnych organizacji oraz dająca źródło wiedzy i edukacji obywatelskiej, dostarczająca informacje i umiejętności polityczne, (6) inkluzyjne obywatelstwo, które określa, że żaden obywatel nie może być pozbawiony swoich praw oraz które są niezbędne do działania wskazanych wyżej instytucji politycznych⁶. Wymienione instytucje demokracji mogą stanowić kryteria oceny jej stanu w państwie. Każde z kryteriów jest potrzebne, aby system demokratyczny mógł istnieć i poprawnie funkcjonować.

Człowiek w państwie demokratycznym traktowany jest jako istota polityczna. Jako obywatel uczestniczy w realiach społeczno-politycznych państwa. Potrzebuje rozumieć otaczający go świat⁷, a w tym społeczno-polityczną rzeczywistość i podejmuje także działania wynikające z uczestnictwa w systemie demokratycznym⁸. Ważność tej rzeczywistości dla człowieka wynika już z samej natury bycia istotą społeczną/polityczną, dlatego podejmuje aktywność umysłową, aby poznać zjawiska polityczne, ocenić je, zbudować zespół przekonań dotyczących ważnych spraw i w efekcie uczestniczyć w życiu społecznym i politycznym państwa⁹.

⁴ Arystoteles, *Polityka* [w:] tegoż, *Dzieła wszystkie*, t. I, red., L. Piotrowicz, Warszawa 2003, s. 90, 95.

⁵ R.A. Dahl, *O demokracji*, Kraków 2000, s. 25–26.

⁶ R.A. Dahl, *O demokracji...*, s. 81–82; R.A. Dahl, *What Political Institutions Does Large-Scale Democracy Require?*, „Political Science Quarterly” 120(2), 2005, s. 188–189.

⁷ D.T. Kenrick, S.L. Neuberg, R.B. Cialdini, *Psychologia społeczna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002, s. 30.

⁸ K. Skarżyńska, *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*, Warszawa 2011, s. 11.

⁹ J. Reykowski, *Psychologia polityczna* [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*. t. III, red. J. Strelau, Gdańsk 2000, s. 383.

2. MODEL OCENY ŚWIATA SPOŁECZNO-POLITYCZNEGO PRZEZ CZŁOWIEKA-OBYWATELA

Człowiek jako obywatel – uczestnik życia społeczno-politycznego, by rozumieć i budować właściwe odniesienia społeczne, tworzy ocenę stanu demokracji. Demokracja obejmuje szerokie spektrum zjawisk i zdarzeń politycznych i społecznych związanych z jakością życia obywateli państwa¹⁰. Jako kategoria złożona, jest także spostrzegana i oceniana wieloaspektowo¹¹. Tworzone reprezentacje, teorie oraz sądy budujące ocenę demokracji można uporządkować w trzy poziomy różniące się pod względem stopnia ogólności¹². Pierwszy to poziom ogólnych przekonań dotyczących istniejącego w państwie porządku społecznego, nazywany legitymizacją systemu¹³. W perspektywie psychologicznej legitymizacja to przekonanie, że system społeczno-polityczny funkcjonuje dobrze, a jej celem jest obrona stanu aktualnego¹⁴. W Polsce legitymizacja systemu jest bardzo słaba¹⁵, co wskazuje na negatywną ocenę porządku społeczno-politycznego przez obywateli.

Drugi poziom oceny demokracji wiąże się z oceną jakości aktualnego stanu demokracji i może wyrażać się w charakterystyce sześciu instytucji wyróżnionych przez Dahla¹⁶. Podział ten ma charakter normatywny i określa czynniki niezbędne, aby państwo realizowało kryteria demokratyczności. Odniesienie do perspektywy normatywnej pozwala stawiać pytania o subiektywne rozumienie wyróżnionych instytucji.

Trzecim poziomem oceny demokracji jest ocena konkretnych wydarzeń powiązanych bezpośrednio z działaniem instytucji demokratycznych. Ocena tego rodzaju wyrażać się może przez: poziom zaufania do przedstawicieli władz oraz jakość przeprowadzonych wyborów.

Zaufanie do władz jest brane pod uwagę w analizach politologicznych i badaniach socjologicznych oraz w ramach psychologii politycznej¹⁷. Jest traktowane jako istotny element akceptacji działań władz, a jego brak jest podstawą do dyskredytowania całej polityki państwa. W Polskich realiach poziom zaufania do władz samorządowych jest wyższy

¹⁰ R.A. Dahl, *What Political...*, s. 193; J. Reykowski, *op. cit.*, s. 379.

¹¹ K. Jaśko, M. Kossowska, *Wpływ wartości na rozumienie pojęcia demokracji*, „Psychologia Społeczna” 3(8), 2008, s. 243.

¹² R. Klamut, A. Kantor, *Ocena demokracji i jej wybrane uwarunkowania w kontekście wyborów samorządowych w 2014 roku w Polsce*, „Roczniki Psychologiczne”, 2017 (w druku).

¹³ A.C. Kay, J.T. Jost, *Complementary justice: Effects of "poor but happy" and "poor but honest" stereotype examples on system justification and implicit activation of the justice motive*, „Journal of Personality and Social Psychology” 85(5), 2003, s. 825; B. Wojciszke, *Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*, Gdańsk 2010, s. 276.

¹⁴ J.T. Jost, O. Hunyady, *Antecedents and Consequences of System – Justifying Ideologies*, „Current Directions in Psychological Science” 14(5), 2005, s. 260.

¹⁵ K. Skarżyńska, *Dla kogo Polska jest sprawiedliwie urządzonym, a dla kogo najlepszym krajem do życia?* „Studia Ekonomiczne” 4(75), 2012, s. 531; B. Wojciszke, *Sprawczość...*, s. 277.

¹⁶ R.A. Dahl, *O demokracji...*, s. 81–82.

¹⁷ Por. M.J. Hetherington, *The Political Relevance of Political Trust*, „The American Political Science Review” 92(4), 1998, s. 791; J. Nyckowiak, *Political Activity: Is Trust in Democratic Institutions Really a Relevant Determinant?* „International Journal of Sociology” 39(1), 2009, s. 49; M. Wiśniewski, *Zaufanie do samorządu terytorialnego w Polsce – próba oceny*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 3, 2015, s. 321.

niż do władz centralnych. W badaniach w 2015 roku 49,5% osób wskazało, że ufa władzom lokalnym, 37,5% zaś nie ma do nich zaufania¹⁸.

Sposób przeprowadzenia wyborów samorządowych w listopadzie 2014 roku dla wielu Polaków był doświadczeniem braku przejrzystości procedur demokratycznych. Może o tym świadczyć wiele zdarzeń i działań instytucji odpowiedzialnych za jakość wyborów: np. awaria nowego systemu informatycznego Polskiej Komisji Wyborczej, a w efekcie przedłużające się liczenie głosów, wiele nieprawidłowości przy liczeniu głosów, przy przekazywaniu protokołów, istotnie większa liczba pustych lub źle wypełnionych kart do głosowania w porównaniu do innych wyborów. W efekcie, w grudniowym badaniu CBOS¹⁹ 58% badanych wskazało, że wyniki wyborów do sejmików wojewódzkich są wiarygodne (w tym 19% zdecydowanie tak), (22%) wskazywała jednak na brak wiarygodności wyników, a 17% wstrzymało się z jednoznaczną odpowiedzią, co także wskazuje na brak pozytywnej oceny wyborów, a takiej należałoby się spodziewać w normalnej sytuacji w państwie o dobrze ugruntowanej demokracji. Biorąc pod uwagę jednak niskie wskaźniki legitymizacji systemu i zaufania do władz w Polsce, powyższe wyniki można traktować jako niepowiązane z oceną konkretnego wydarzenia, a jako wynik ogólnej tendencji.

Zaprezentowane poziomy oceny demokracji pozwalają na wieloaspektową charakterystykę systemu demokratycznego.

3. ZAANGAŻOWANIE W AKTYWNOŚĆ OBYWATELSKĄ

Oprócz oceny demokracji, tworzenia poznawczo-emocjonalnego obrazu sytuacji społeczno-politycznej, obywatel, jako osoba aktywna, realizująca własne cele i zamierzenia, podejmuje także różnego rodzaju działania społeczne, czy dokładniej mówiąc, obywatelskie. Ten rodzaj aktywności zależy od czynników motywacyjnych budujących zaangażowanie, ale też w dużym stopniu od rozumienia obywatelskich praw i obowiązków, przynależności do społeczności oraz uczestnictwa w zbiorowości²⁰.

Aktywność obywatelska w społeczeństwie demokratycznym rozumiana może być jako uczestnictwo w działalności organizacji i stowarzyszeń, działalność stricte polityczna oraz pomaganie innym ludziom²¹. Allen Omoto, Mark Snyder i Justin Hackett²² wskazują na różne formy aktywności na rzecz interesu społecznego. Aktywności te są miejscem obywatelskiego zaangażowania, społecznego działania oraz partycypacji obywatelskiej. Maria

¹⁸ GUS, *Jakość życia w Polsce w 2015 r. Wyniki badania spójności społecznej*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2017, s. 179; <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-w-polsce-w-2015-roku-wyniki-badania-spojnosci-spoecznej,4,2.html> (dostęp: 09.02.2017 r.).

¹⁹ CBOS, *Zaufanie do procedur wyborczych*, Komunikat z badań, Centrum Badań Opinii Społecznej 2014, s. 2; http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_174_14.PDF (dostęp: 15.07.2016 r.).

²⁰ X. Bukowska, E. Wnuk- Lipiński, *Obywatelskość a la polonaise – czyli jakimi obywatelami są Polacy?*, „Nauka” 1, 2009, s. 22.

²¹ K. Skarżyńska, K. Henne, *Studenci jako obywatele : kapitał ludzki i społeczny jako źródła akceptacji porządku politycznego i ekonomicznego oraz aktywności społecznej*, „Psychologia Społeczna” 2(21), 2012, s. 167.

²² A.M. Omoto, M. Snyder, J.D. Hackett, *Personality and Motivational Antecedents of Activism and Civic Engagement*, „Journal of Personality” 78(6), 2010, s. 1704.

Lewicka²³ rozróżnia zaś aktywność obywatelską zorganizowaną (m.in. udział w działaniach stowarzyszeń, organizacjach pozarządowych oraz przynależność do partii politycznych) oraz spontaniczną (działania na rzecz miejscowej społeczności lub aktywność protestacyjna).

Chcąc uporządkować rodzaje i formy aktywności obywatelskiej można wskazać na dwa kryteria²⁴. Jedno określa obszar zaangażowania i odróżnia zaangażowanie społeczne oraz zaangażowanie polityczne. Drugie wskazuje na kolektywność działań oddzielając działania indywidualne od działań wspólnotowych. W efekcie złożenia obu kryteriów można wyróżnić cztery rodzaje aktywności: zaangażowanie społeczne ukierunkowane na poprawę jakości życia jednostek w sferze działań społecznych, podejmowane indywidualnie, niezależnie od innych (*społecznikostwo*) lub realizowane zespołowo (*partycypacja społeczna*), a także zaangażowanie polityczne ukierunkowane na poprawę jakości życia jednostek w kontekście sposobu rządzenia państwem, również realizowane indywidualnie lub zespołowo. Istotą *indywidualnej aktywności politycznej* jest aktywność obywateli w obszarze politycznym poprzez tworzenie oceny rzeczywistości politycznej i bardziej intencjonalne podejmowanie działań nastawionych na wywieranie wpływu na rządzących. Istotą aktywności grupowej (*partycypacji politycznej*) jest udział w strukturach władzy i w ten sposób działanie na rzecz poprawy jakości życia obywateli. Przedstawione kategorie aktywności opisują pozytywne odniesienie do dobra społecznego (wspólnego)²⁵. Jest to model teoretyczny, na poziomie empirycznym poziom zaangażowania w poszczególne rodzaje aktywności w społeczeństwie polskim jest zróżnicowany. Największe zaangażowanie dotyczy *indywidualnej aktywności politycznej*, nieco mniejsze – *społecznikostwa* (wyniki bliskie średniej teoretycznej, odpowiednio: $M = 3,19$ oraz $M = 2,94$), zdecydowanie mniejsze zaangażowanie charakteryzuje aktywności realizowane wspólnotowo – *partycypacja społeczna* ($M = 2,18$) oraz *partycypacja polityczna* ($M = 1,49$). Poziom zaangażowania we wskazane rodzaje aktywności jest średni lub niski, a w zakresie działań określanych jako *partycypacja polityczna* jest bardzo niski²⁶

4. POGŁĄDY POLITYCZNE ORAZ UDZIAŁ W WYBORACH JAKO CZYNNIKI RÓŻNICUJĄCE OCENĘ DEMOKRACJI I POZIOM ZAANGAŻOWANIA W AKTYWNOŚĆ OBYWATELSKĄ

Człowiek-obywatel posiada własne, subiektywne poglądy społeczno-polityczne. Tworzą one rodzaj orientacji, czy też identyfikacji ideologicznej (politycznej)²⁷. Najbardziej ogólnie poglądy klasyfikuje się na kontinuum opisanym przez prawicowość i lewicowość. Mają one zasadnicze znaczenie dla zrozumienia systemu politycznego oraz dla potocznej

²³ M. Lewicka, *Kup Pan książkę... Mechanizmy aktywności obywatelskiej Polaków*, „Studia Psychologiczne” 42(4), 2004, s. 70–71.

²⁴ R. Klamut, *Aktywność obywatelska jako rodzaj aktywności społecznej – perspektywa psychologiczna*, „Studia Socjologiczne” 1(208), 2013, s. 193.

²⁵ *Ibidem*, s. 174.

²⁶ R. Klamut, *Kwestionariusz Aktywności Obywatelskiej – narzędzie do badania różnych rodzajów aktywności obywatelskiej*, „Psychologia Społeczna” 1(32), 2015, s. 77.

²⁷ K. Skarżyńska, K. Henne, *Lewicowość – prawicowość autoidentyfikacji politycznych a przekonania i kapitał społeczny – perspektywa psychologii politycznej*, „Studia Socjologiczne” 2(201), 2011, s. 85.

debaty o polityce. Orientacja lewicowa cechuje się równością praw społecznych, politycznych i ekonomicznych oraz bezpieczeństwa socjalnego dla wszystkich obywateli. Jest bardziej indywidualistyczna – skupia się na rozwoju człowieka. Orientacja prawicowa natomiast charakteryzuje się przywiązaniem do wartości tradycyjnych, jak rodzina, naród, religia, a także dążeniem do zachowania obecnie istniejących nierówności, wolności ekonomicznej oraz ochrony prawa własności. Prawica wymaga posłuszeństwa dla tradycyjnych norm, postuluje okrutniejsze kary; jest bardziej kolektywistyczna – koncentruje się na wspieraniu ładu społecznego, a więc na dobru wspólnym²⁸.

Wielu autorów zwraca uwagę na ograniczoność tak rozumianego rozróżnienia lewicowości – prawicowości do opisu postaw oraz działań politycznych, jednak stosowane jest ono w wielu obecnych analizach do opisu sceny politycznej, a także do charakterystyki społecznego dyskursu o polityce²⁹. Nadal wskazywana jest jego funkcjonalność³⁰. Z czasem w teoretycznej charakterystyce systemu społeczno-politycznego wyodrębniona została, oprócz określeń biegunowych kontinuum, też opcja polityczna centrum. Jest to określenie poglądów politycznych, które są wyśrodkowane pomiędzy lewicowymi a prawicowymi i odgrywają istotną rolę przede wszystkim w systemach wielopartyjnych. Centrum zakłada utrzymanie stanu równowagi pomiędzy interesami różnych grup oraz warstw społecznych oraz informuje, że wszystkie nierówności społeczne powinny być niwelowane nie przez państwo, a przez społeczeństwo³¹.

Opisane identyfikacje ideologiczne pozwalają przewidywać stosunek Polaków do różnych kwestii politycznych i moralnych, preferencje partyjne, stosunek do przeszłości sprzed roku 1989, a także stosunek do demokracji. Wykazują one powiązanie z elementami oceny opisywanej rzeczywistości, a także są charakterystyczne dla wyborców określonych partii, zwłaszcza w obszarze przekonań tożsamościowych. PiS jest oceniane jako partia najbardziej prawicowa, chociaż nie na wszystkich wymiarach oceny, PSL także, lecz opis jest mniej jednoznaczny, istniejący wówczas LiD jest lewicowy, zaś PO – jest opisywana najczęściej pomiędzy biegunami prawicowości i lewicowości³².

Jednakże nie każdy obywatel ma wystarczająco zdefiniowane poglądy polityczne. Niektórym trudno jest się określić na kontinuum lewicowości – prawicowości. W Polsce może to być nawet kilkanaście procent: w analizach wyników z European Values Study z 2008 roku odpowiedź „trudno powiedzieć” wybrało 12,5% badanych Polaków³³. Wydaje się, że są to osoby, dla których w sprawy społeczno-polityczne są na tyle mało istotne, że nie zbudowały własnej autoidentyfikacji.

Można wskazać, że wyróżnione poglądy polityczne na kontinuum lewica – prawica, to rodzaj filtra pomagającego w określony sposób spostrzegać i oceniać rzeczywistość społeczno-polityczną. Powinny mieć więc istotne związki z oceną różnych aspektów demokracji oraz, być może także, z poziomem zaangażowania w podejmowanie działań obywatelskich. Poglądy dotyczą jednak sfery poznawczego ustosunkowania się, zaś aktywność

²⁸ K. Skarżyńska, *Człowiek a polityka...*, s. 58.

²⁹ K. Skarżyńska, K. Henne, *Lewicowość...*, s. 85.

³⁰ *Ibidem*, s. 85.

³¹ V. Braithwaite, *The Value Balance Model and Democratic Governance*, „Psychological Inquiry” 20, 2009, s. 87.

³² K. Skarżyńska, K. Henne, *Lewicowość...*, s. 102

³³ *Ibidem*, s. 87.

obywatelska, czy aktywność polityczna, jak choćby udział w wyborach, to kwestia działania.

Człowiek, jako obywatel uczestniczy w wyborach politycznych. Głosowanie jest nie tylko prawem, ale jest wyrazem stosunku do sytuacji politycznej w kraju oraz rozumienia własnego wpływu na rzeczywistość polityczną w kraju. Istotnymi czynnikami w podejmowaniu decyzji wyborczej jest uzyskanie informacji o bieżącej sytuacji politycznej, a także informacji o kandydatach i ich programach (jednak raczej na wystarczającym, a nie optymalnym poziomie)³⁴. Potrzebny jest także na tyle wysoki poziom motywacji (udział w wyborach musi być na tyle ważnym działaniem), żeby wyborca podjął trud wzięcia udziału w głosowaniu. Wyborcę, który podejmuje decyzje, mogą charakteryzować dwa rodzaje procesów: derywacja i racjonalizacja. Derywacja jest to proces, gdzie decyzje wyborcze są skutkiem jednostkowych ocen indywidualnych informacji o kandydujących osobach i ich cechach. Wybór jest wtedy oparty na analizie konkretnych informacji. Natomiast racjonalizacja określa, że wybór kandydata oparty jest na jego ogólnej ocenie. Przesłanki tej oceny są słabo dostępne. Wybór więc jest oparty na ogólnym wrażeniu, który jedynie może być uzasadniony po fakcie. Wyborcy stosują obydwa sposoby podejmowania decyzji – oparty na emocjach oraz oparty na analizie argumentów³⁵. W jednej i drugiej sytuacji podstawą jest pewna „baza treściowa”; w niej odgrywać znaczenie może także ocena demokracji i uczestnictwo w działaniach nastawionych na dobro wspólne.

W związku z rozwojem, wzmocnieniem i rozprzestrzenianiem się demokracji w czasie, naukowcy analizując zjawiska polityczne wskazują na różne czynniki wyjaśniające postępowanie człowieka w kontekście podejmowania wyborów politycznych wykazali, że ludzie głosują głównie na tych kandydatów, których opinia na temat zagadnień społeczno-polityczny jest zbliżona do własnych poglądów wyborczych, w przeciwnym razie wyborcy nie podchodzą do głosowania³⁶. Zainteresowanie w określonych przez obywateli kwestiach wyborczych może być związane z zyskami lub stratami, bądź może wynikać z identyfikacji partyjnej. Również na głosowanie mają wpływ emocje wyborców – pozytywne i negatywne³⁷, a te powiązane są także z oceną sytuacji decyzyjnej. Udział w wyborach to określony rodzaj działania, który wymaga aktywności poznawczej, i który może być w większym stopniu charakterystyczny dla osób podejmujących także innego rodzaju działania dotyczące społeczno-politycznego obszaru ludzkiego życia. Poszukując przyczyn aktywności obywatelskiej Lewicka³⁸ wskazuje, że wyjaśnieniem może być czynnik „ogólnej motywacji do działania”.

Wyróżnione aspekty funkcjonowania człowieka jako istoty politycznej są z sobą powiązane, dotyczą bowiem właśnie sposobu realizacji bycia istotą polityczną. Wydaje się oczywistym, że poglądy polityczne obywateli wiążą się z różną oceną działań władz i opozycji, w zależności od tego, jaki jest poziom realizacji przez rządzących spraw ważnych dla osób o określonych poglądach i w jakim stopniu respektowane są podstawowe zasady demokra-

³⁴ K. Korzeniowski, *Psychospołeczne uwarunkowania zachowań wyborczych* [w:] *Podstawy psychologii politycznej*, red. K. Skarżyńska, Poznań 2002, s. 238.

³⁵ W. Cwalina, A. Falkowski, *Marketing polityczny*, Gdańsk 2006, s. 55 i n.

³⁶ G.V. Caprara, S. Schwartz, C. Capanna, M. Vecchione, C. Barbaranelli, *Personality and politics: Values, traits, and political choice*, „Political Psychology” 27, 2006, s. 22.

³⁷ K. Korzeniowski, *op. cit.*, s. 251.

³⁸ M. Lewicka, *op. cit.*, s. 66.

tyczne. Udział w wyborach zaś to najistotniejszy aspekt uczestnictwa w systemie demokratycznym, wynikający z zaangażowania obywatelskiego/politycznego.

Przyjmujemy więc, że poglądy i udział w wyborach mają związek z przyjętymi zmiennymi zależnymi: oceną demokracji i zaangażowaniem w aktywność obywatelską. Badania dotyczą określenia związków pomiędzy wskazanymi kategoriami zmiennych.

Pytania badawcze i hipotezy postawione w badaniach przedstawiają się następująco:

Pytanie 1. Czym różnią się osoby posiadające określone poglądy polityczne w zakresie oceny demokracji i form aktywności obywatelskiej.

H1. Osoby preferujące poglądy charakterystyczne dla opozycji mają bardziej krytyczną ocenę demokracji od osób o poglądach zgodnych z koalicją rządzącą, a także mocniej angażują się w aktywność obywatelską.

Interesujące jest także, jak w badanych obszarach będą funkcjonować osoby niewskazujące określonych poglądów politycznych.

Pytanie 2. Czym różnią się osoby głosujące i niegłosujące w zakresie oceny demokracji i form aktywności obywatelskiej?

H2. Osoby głosujące, jako bardziej zaangażowane i podejmujące aktywność celową, jaką jest głosowanie w wyborach, oceniają demokrację bardziej pozytywnie, (bo w niej uczestniczą), wskazują też wyższy poziom zaangażowania w różne formy aktywności obywatelskiej, zwłaszcza aktywności politycznej.

Pytanie 3. Jaki czynnik ma większy związek z badanymi zmiennymi: poglądy czy udział w wyborach?

H3. Poglądy, jako kategoria poznawcza, większy związek wykazują z poznawczymi kategoriami oceny demokracji, zaś udział w wyborach, jako określona aktywność, mocniej wiąże się z formami zaangażowania w aktywność obywatelską.

5. METODA

5.1. Osoby badane i sposób przeprowadzenia badań

Badania były przeprowadzone w okresie jednego miesiąca po drugiej turze wyborów samorządowych 2014 roku. W badaniu uczestniczyły 524 osoby (studenci studiów stacjonarnych i niestacjonarnych oraz osoby dorosłe niestudiujące) z rejonów Lublina, Rzeszowa, Słupska, Tarnobrzega i Warszawy). Badanie było przeprowadzone za pomocą papierowych kwestionariuszy rozdawanych grupowo w ramach zajęć akademickich oraz indywidualnie osobom starszym przez autorów badań oraz przez pośredników, pracowników uczelni wyższych. Wiek osób badanych mieścił się w przedziale od 18 do 80 lat, ($M = 24,32$, $SD = 8,58$), 4,8% próby (23 osoby) nie podało wieku. W grupie było 384 kobiety i 127 mężczyzn (proporcja 75:25%), 2,5% próby (13 osób) nie podało informacji o płci.

5.2. Narzędzia badawcze

W badaniach wykorzystano pięć narzędzi badawczych. Cztery służyły do badania oceny demokracji:

*Skala legitymizacji systemu*³⁹ składa się z ośmiu twierdzeń z siedmiostopniową skalą odpowiedzi. Znane narzędzie, w Polsce wykorzystywane przez różnych autorów, np. Skar-

³⁹ A.C. Kay, J.T. Jost, *op. cit.*, s. 828.

żyńską⁴⁰ czy Wojciszke⁴¹. Przykładowe twierdzenia: „Polski system polityczny działa tak, jak powinien”, „Polska jest świetnym krajem do życia”. Rzetelność skali w prowadzonych badaniach Alfa = 0,77.

Kwestionariusz Oceny Demokracji (KOD) (wersja eksperymentalna) zbudowany jest z 16. twierdzeń z pięciostopniową skalą odpowiedzi. W założeniu miał odnosić się do oceny sześciu instytucji demokracji wyróżnionych przez Dahla⁴². Walidacja została przeprowadzona na wynikach prowadzonych badań. Konfirmacyjna analiza czynnikowa została przeprowadzona z wykorzystaniem pakietu AMOS 23 (zastosowano metodę Maximum likelihood). Testowano trzy modele: podstawowy, sześcioczynnikowy stworzony na podstawie założeń teoretycznych teorii Dahla, złożony z 27 twierdzeń, trzyczynnikowy uzyskany w eksploracyjnej analizie czynnikowej na zbiorze 27 twierdzeń oraz trzyczynnikowy uproszczony złożony z itemów o najwyższej mocy dyskryminacyjnej. Najlepiej dopasowany do danych okazał się model trzeci złożony z szesnastu twierdzeń, w którym każdy czynnik jest zbudowany z twierdzeń dotyczących dwóch instytucji Dahla. Uzyskane wartości indeksów CFA pozwalają go zaakceptować⁴³: RMSEA = 0,063, SRMR = 0,046, GFI = 0,93, CFI = 0,91. Czynnik *Wybory* jest złożony z twierdzeń dotyczących instytucji: *Wybierani przedstawiciele* i *Wolne, uczciwe i częste wybory*; Alfa = 0,78. Przykładowe twierdzenia: „Każdy obywatel ma rzeczywisty wpływ na jakość życia poprzez wybieranie swoich przedstawicieli do władz”, „Wybory w Polsce są w pełni uczciwe”. Czynnik *Wolność* jest złożony z twierdzeń odnoszących się do instytucji: *Wolność słowa* i *Wolność stowarzyszania się*; Alfa = 0,72. Przykładowe twierdzenia: „Tak rządzący, jak i opozycja mają możliwość zaprezentowania swojej oceny aktualnych problemów w kraju”, „Państwo wspiera funkcjonowanie organizacji pozarządowych”. Czynnik *Zaangażowanie* jest złożony z twierdzeń odnoszących się do instytucji: *Dostęp do różnorodnych źródeł informacji* i *Inkluzywne obywatelstwo*; Alfa = 0,76. Przykładowe twierdzenia: „Polacy w dużym stopniu angażują się w działania na rzecz poprawy jakości życia współobywateli”, „Poziom kontroli władz przez obywateli pozwala wystarczająco zadbać o wysoką jakość demokracji”.

Skala Ocena wyborów samorządowych (wersja eksperymentalna) jest złożona z pięciu twierdzeń z siedmiostopniową skalą odpowiedzi. Twierdzenia dotyczą oceny poziomu akceptacji stylu przeprowadzenia wyborów; wysokie wyniki wskazują na pozytywną ocenę wyborów. Przykładowe twierdzenia: „Sposób przeprowadzenia wyborów samorządowych w 2014 roku obniżył moją ocenę demokracji w Polsce”(-), „Błędy w przebiegu wyborów są wynikiem obiektywnych trudności i są czymś naturalnym”. Przeprowadzona konfirmacyjna analiza czynnikowa wykazała, że najbardziej dostosowane do danych jest rozwiązanie jednoczynnikowe. Odpowiednie miary osiągnęły poziom świadczący o dobrym dopasowaniu modelu do danych⁴⁴: RMSEA = 0,075 i SRMR = 0,03. Także wskaźniki GFI = 0,99 i CFI = 0,97 wskazują na dobre dopasowanie⁴⁵. Alfa wynosi 0,75.

⁴⁰ K. Skarżyńska, *Dla kogo...*, s. 529

⁴¹ B. Wojciszke, *Sprawczość...*, s. 276.

⁴² R.A. Dahl, *O demokracji...*, s. 81–82.

⁴³ R.B. Kline, *Principles and practice of structural equation modeling*, London 2011, s. 206.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 206.

⁴⁵ S. Bedyńska, M. Książek, *Statystyczny drogowskaz 3. Praktyczny przewodnik wykorzystania modeli regresji oraz równań strukturalnych*, Warszawa 2012, s. 187.

Zaufanie do nowo wybranych władz – jedno twierdzenie z siedmiostopniową skalą odpowiedzi: „Jaki jest Pana/Pani poziom zaufania do aktualnie wybranych władz samorządowych w wyborach 2014?”

Piąte narzędzie służyło do badania poziomu zaangażowania w aktywność obywatelską: *Kwestionariusz Aktywności Obywatelskiej* (KAO), który pozwala zbadać aktywność obywatelską w czterech formach: *Spółecznikostwo*, *Partycypacja Społeczna*, *Indywidualna Aktywność Polityczna* i *Partycypacja Polityczna*. Skale badające poszczególne formy aktywności charakteryzują się wysoką rzetelnością i trafnością⁴⁶, w prezentowanych badaniach Alfa wynosi odpowiednio: 0,73; 0,80; 0,73 oraz 0,86.

Osoby badane pytano także o udział w wyborach (*tak/nie*) oraz o poglądy polityczne (*prawicowe, centrowe, lewicowe* oraz *trudno powiedzieć*).

W przedstawianych badaniach pojawiły się braki danych. Przy bardzo niskim wskaźniku braków dla poszczególnych skal zaskakująca jest liczba niezaznaczonych odpowiedzi w skali *Zaufanie do nowo wybranych władz* przez 53,7% badanych. Tak wysoki procent braków danych może być wynikiem innej, niż w pozostałych narzędziach, formy graficznej pytania, lub braku chęci odpowiadania na to pytanie. Porównanie wyników przy zastosowaniu testu t-Studenta w grupach osób, które zaznaczyły i nie zaznaczyły odpowiedzi na pytanie o zaufanie do nowych władz w pozostałych skalach ujawniło istotne różnice jedynie w skali *Partycypacja polityczna* ($t(511) = -2,58$; $p < 0,01$). Ten wynik wskazuje, że osoby nie odpowiadające na pytanie o zaufanie do wybranych władz charakteryzują się wyższym poziomem zaangażowania we wspólnotową aktywność polityczną ($M = 1,75$; $SD = 0,87$), niż osoby odpowiadające na to pytanie ($M = 1,56$; $SD = 0,69$). Prawdopodobnie właśnie zaangażowanie w działania polityczne stanowiło przyczynę rezygnacji z odpowiedzi. W pozostałych skalach wyniki są jednorodne. W związku z brakami danych w analizach statystycznych zastosowano metodę usuwania braków danych parami.

6. WYNIKI

6.1. Ocena demokracji i poziom aktywności obywatelskiej a poglądy polityczne

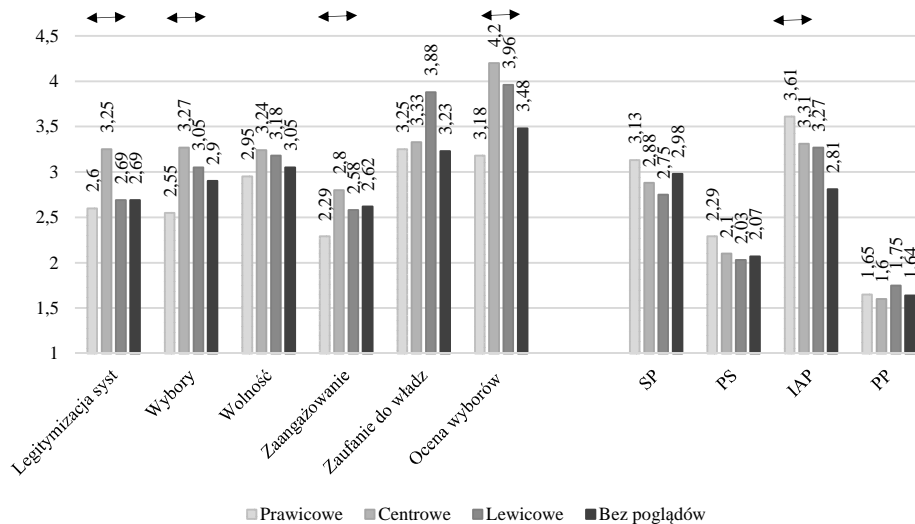
Uzyskane wyniki wskazują na niską ocenę demokracji w większości kategorii, na każdym poziomie oceny. Najniżej oceniana jest *Legitymizacja systemu* ($M = 2,72$; $SD = 0,89$; skala siedmiostopniowa) najwyżej zaś jakość demokracji w wymiarach *Wybory* i *Wolność* (wyniki w okolicach średniej teoretycznej, odpowiednio: $M_{Wybory} = 2,97$; $SD = 0,76$ i $M_{Wolność} = 3,01$; $SD = 0,66$; skala pięciostopniowa). Interesujące są także wyniki na poziomie oceny aktualnych wydarzeń ze względu na wysoką ich zmienność, która wynosi od $SD = 1,34$ dla skali *Ocena wyborów* do $SD = 1,52$ dla skali *Zaufanie do władz*.

Istotne różnice pomiędzy osobami deklarującymi różne poglądy polityczne (prawicowe, centrowe lub lewicowe) i niedeklarującymi ich dotyczą prawie wszystkich aspektów oceny demokracji na każdym z poziomów, chociaż wielkość różnic (η^2) nie jest duża (wykres 1).

Brak różnic dotyczy tylko zaufania do nowo wybranych władz ($F(3,223) = 0,47$, $p = 0,71$). Poziom legitymizacji systemu jest istotnie zróżnicowany ($F(3,476) = 5,91$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,04$). Najwyższe wyniki charakteryzują osoby deklarujące poglądy centrowe. W analizach post-hoc zastosowano test Bonferroniego, który pozwolił określić istotność różnic pomiędzy wynikami osób o poglądach centrowych, a osób o poglądach pra-

⁴⁶ R. Klamut, *Kwestionariusz...*, s. 81.

wicowych, lewicowych oraz osób bez wskazanego poglądu. Jednakże poziom legitymizacji we wszystkich grupach, także w grupie o poglądach centrowych, świadczy o negatywnej ocenie funkcjonującego systemu społeczno-politycznego; średnie wyniki każdej z porównywanych grup są niższe od średniej teoretycznej równej 4,0.

↔ – skale, w których występują istotne różnice

Wykres 1. Zróżnicowanie wyników w skalach oceny demokracji poziomu aktywności obywatelskiej dla osób o różnych poglądach politycznych

Ocena demokracji na poziomie jakości demokracji, w obszarze podstawowych instytucji demokratycznych jest istotnie zróżnicowana w skalach *Wybory* $F(3,474) = 10,88$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,06$, oraz *Zaangażowanie* $F(3,475) = 9,13$, $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,06$. W skali *Wolność* zróżnicowanie jest na poziomie trendu ($F(3,471) = 2,22$, $p < 0,09$). W każdym obszarze oceny najwyższe wyniki charakteryzują osoby o poglądach centrowych, a najniższe – osoby o poglądach prawicowych. Osoby o poglądach lewicowych i niewskazujące poglądów uzyskują wyniki pośrednie. Test Bonferroniego pozwala stwierdzić, że wyniki osób o poglądach prawicowych są istotnie niższe od wyników osób o poglądach centrowych w skali *Wybory* oraz w skali *Zaangażowanie*. W skali *Wybory* wyniki osób o poglądach prawicowych są istotnie niższe także od pozostałych grup, jednocześnie wyniki osób o poglądach centrowych są istotnie wyższe od wyników osób niewskazujących poglądów. Istotna różnica widoczna jest także w skali *Zaangażowanie* pomiędzy wynikami osób o poglądach prawicowych a osobami z brakiem wskazanych poglądów.

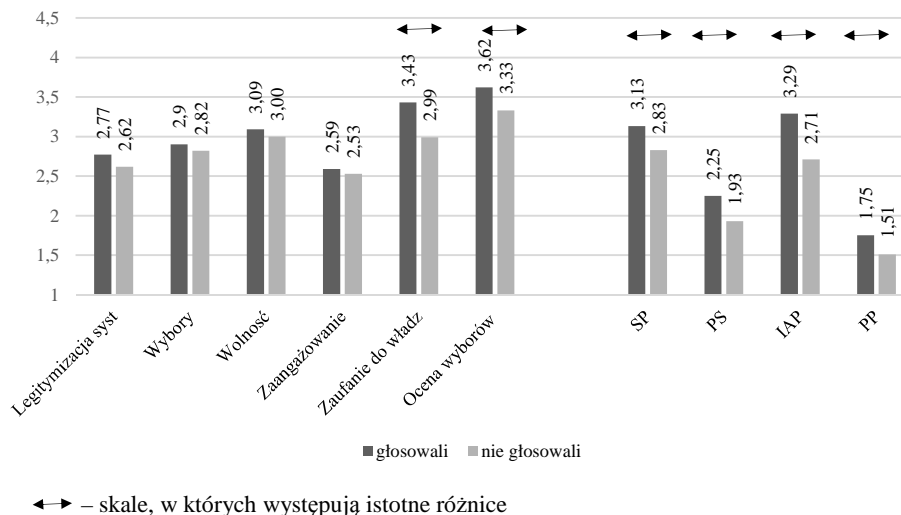
Również ocena jakości samych wyborów samorządowych jest istotnie zróżnicowana dla grup o odrębnych poglądach politycznych: skala *Ocena wyborów* $F(3,474) = 7,63$; $p < 0,001$, $\eta^2 = 0,05$. Sposób przeprowadzenia wyborów jest najbardziej pozytywnie oceniany przez osoby o poglądach centrowych i istotnie bardziej niż osoby o poglądach prawicowych oraz bez wskazanych poglądów; obie te grupy oceniają wybory negatywnie. Istot-

nie wyższe wyniki w tym aspekcie oceny wyborów osiągają także osoby o poglądach lewicowych w porównaniu do osób o poglądach prawicowych.

Zróżnicowanie wyników w zakresie poziomu zaangażowania w różne formy aktywności obywatelskiej osób wskazujących różne poglądy na poziomie istotnym dotyczą jedynie *Indywidualnej Aktywności Politycznej* $F(3,468) = 27,40; p < 0,001, \eta^2 = 0,15$). Najbardziej odrębną grupę, charakteryzującą się najniższym poziomem zaangażowania w aktywność polityczną, stanowią osoby bez wskazanych poglądów i różnią się istotnie od wszystkich pozostałych grup. Najwyższy poziom zaangażowania charakteryzuje osoby o poglądach prawicowych. Różnice w zakresie indywidualnej aktywności politycznej są duże, zaś inne rodzaje aktywności obywatelskiej nie są związane z poglądami, ani z ich brakiem.

6.2. Ocena demokracji i aktywność obywatelska a udział w głosowaniu

Głosowanie w wyborach, w porównaniu z poglądami politycznymi, w inny sposób różnicuje ocenę demokracji i zaangażowanie w aktywność obywatelską; mniej istotnych różnic jest widocznych w obszarze oceny demokracji niż zaangażowania w różne rodzaje aktywności obywatelskiej (wykres 2).

Wykres 2. Zróżnicowanie wyników w skalach oceny demokracji i poziomu aktywności obywatelskiej dla osób głosujących i niegłosujących

W obszarze oceny demokracji różnice dotyczą poziomu oceny przeprowadzonych wyborów: *Zaufanie do wybranych władz* ($t(226) = 2,14, p < 0,05; d = 0,30$) oraz *Ocena wyborów* ($t(478) = 2,37, p < 0,05; d = 0,23$). Pewna zależność (na poziomie trendu) jest widoczna pomiędzy udziałem w wyborach a poziomem legitymizacji systemu ($t(480) = 1,79, p < 0,08$), zaś skale oceny jakości demokracji nie różnicują osób, które głosowały od niegłosujących (wyniki dla skali *Wybory* $t(478) = 1,21, p = 0,23$; dla skali *Wolność* $t(475) = 1,36, p = 0,17$ oraz dla skali *Zaangażowanie* $t(479) = 0,97, p = 0,33$).

Istotne zróżnicowanie dotyczy natomiast każdego z rodzajów aktywności obywatelskiej (dla *Spotecznikostwa* $t(473) = 3,57, p < 0,001; d = 0,34$; dla *Partycypacji Społecznej* –

$t(474) = 3,60, p < 0,001; d = 0,34$; dla *Indywidualnej Aktywności Politycznej* $t(472) = 7,29, p < 0,001; d = 0,69$ oraz dla *Partycypacji Politycznej* $t(477) = 3,19, p < 0,01; d = 0,31$). We wszystkich skalach oceny wyborów oraz rodzajach aktywności obywatelskiej wyższe wyniki charakteryzują osoby biorące udział w wyborach. Wielkość różnic pomiędzy osobami głosującymi i niegłosującymi w większości badanych skal jest mała, jedynie w skali *Indywidualnej Aktywności Politycznej* osiągnęła poziom przeciętny.

6.3. Dyskusja

Przeprowadzone badania dotyczą kwestii uczestnictwa w życiu społeczno-politycznym, tak na poziomie poznawczym, jak i behawioralnym. Głównym ich celem było poszukiwanie zależności pomiędzy deklarowanymi poglądami politycznymi oraz uczestnictwem w wyborach a oceną demokracji i zaangażowaniem w aktywność obywatelską. Uzyskane wyniki wskazują na istnienie zakładanych zależności.

Istotne znaczenie odgrywają poglądy polityczne⁴⁷. Osoby deklarujące inne poglądy różnią się między sobą w ocenie demokracji na każdym z poziomów oceny. Znaczenie odgrywa także wskazanie lub brak wskazania określonych poglądów. Osoby o poglądach centrowych w porównaniu do osób o poglądach prawicowych w większym stopniu legitymizują funkcjonujący system polityczny w kraju, lepiej oceniają stan demokracji w zakresie wolności słowa oraz możliwości zaangażowania się w działania obywatelskie, a także jakość wyborów samorządowych. Osoby o poglądach prawicowych oceniają jakość demokracji i wyborów po prostu negatywnie.

Jeśli poglądy tworzą identyfikację polityczną, a ta, jak wiadomo, wiąże się z określonymi przekonaniem tożsamościowymi⁴⁸, to takie odrębne ocenianie tej samej rzeczywistości przez osoby z poglądami centrowymi i prawicowymi można wyjaśnić odwołując się do teorii kategoryzacji społecznej i teorii identyfikacji grupowej⁴⁹. Osoby posiadające podobne poglądy, co władza, bardziej pozytywnie nastawione do rządzących, będą ich działania oceniać pozytywnie, bo utożsamiają się z nią (grupa własna), zaś osoby posiadające odmienne poglądy, przez to utożsamiające się w większym stopniu z opozycją, będą oceniać bardziej krytycznie rzeczywistość, za którą odpowiedzialność ponosi władza, bo traktują ją jako grupę obcą⁵⁰.

Interesujące, że ocena osób niewskazujących określonych poglądów mieści się na kontinuum pomiędzy grupami o poglądach centrowych i prawicowych. Osoby niewskazujące określonych poglądów charakteryzują się istotnie niższym od osób o poglądach centrowych poziomem legitymizacji systemu. Jednocześnie wykazują się bardziej negatywną oceną poziomu spełniania standardów demokratycznych przez wybory w Polsce (skala *Wybory*) oraz możliwości zaangażowania w aktywność demokratyczną (skala *Zaangażowanie*), a także oceny jakości wyborów samorządowych. Jednocześnie cechuje się istotnie wyższym od osób o poglądach prawicowych poziomem oceny wyborów jako aspektu demokracji (skala *Wybory*) i możliwości zaangażowania w różne działania (skala *Zaangażowanie*). Ocena osób, które mają trudność w określeniu własnych poglądów jest najbardziej zbliżona do

⁴⁷ K. Skarżyńska, K. Henne, *Lewicowość...*, s. 85.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 85.

⁴⁹ H. Taifel, J.C. Turner, *The social identity theory of intergroup behavior* [w:] *Political psychology. Key readings*. red. J.T. Jost i J. Sidanius, New York 2004, s. 276.

⁵⁰ B. Wojciszke, *Psychologia społeczna*, Warszawa 2015, s. 488; K. Korzeniowski, *op. cit.*, s. 251.

wyników średnich. Może to być skutkiem błędu tendencji centralnej w ocenianiu⁵¹. Taki sposób oceniania jest charakterystyczny dla osób, które nie angażują się w ocenianie, nie podejmują wysiłku, by przyjmować bardziej jednoznaczne stanowisko.

W zakresie zaangażowania w aktywność obywatelską osoby o różnych poglądach różnią się jedynie w ramach indywidualnej aktywności obywatelskiej. To ten rodzaj aktywności, który najbardziej bezpośrednio dotyczy rozumienia rzeczywistości społeczno-politycznej i zajmowania określonej postawy⁵². Osoby o poglądach prawicowych charakteryzuje najwyższy poziom indywidualnej aktywności politycznej, a u osób bez wybranych poglądów poziom tego rodzaju aktywności jest istotnie niższy od wszystkich pozostałych grup. Można więc wskazać, że posiadanie określonych poglądów wiąże się z wyższym poziomem zaangażowania w rozumienie funkcjonowania demokracji⁵³.

Zdecydowanie bardziej pozytywna ocena demokracji na każdym z poziomów oceny (ogólnych przekonań, jakości demokracji i jakości wyborów) przez osoby z poglądami centrowymi przy negatywnej ocenie dokonywanej przez osoby z poglądami prawicowymi potwierdza pierwszą hipotezę, chociaż różnice nie dotyczą wszystkich badanych obszarów. Brak określonych poglądów zaś może wiązać się z bardziej zdystansowanym spojrzeniem, albo raczej z nastawieniem: „nie obchodzi mnie to”. Stąd ocena najbliższa wyników średnich, a zaangażowanie w działania polityczne na poziomie najniższym z wszystkich porównywanych grup.

Udział w wyborach także powiązany jest z oceną demokracji oraz zaangażowaniem w różne rodzaje aktywności obywatelskiej. Interesujące, że nie wiąże się z oceną stanu demokracji na poziomie bardziej ogólnych przekonań. Jedynie aspekty oceny aktualnych wydarzeń były inaczej spostrzegane przez osoby, które nie uczestniczyły w wyborach (zdecydowanie bardziej negatywnie). Te osoby mają także niższy poziom zaufania do wybranych przedstawicieli władz samorządowych. Ci, co głosowali, oceniali wybory istotnie bardziej pozytywnie, chociaż nadal ocena była negatywna (wyniki poniżej średniej teoretycznej). Takie zachowanie może być wyjaśnione poprzez potrzebę zmniejszenia dysonansu poznawczego⁵⁴: osoba nie może oceniać wyborów zupełnie źle, jeśli sama brała w nich udział. Innym, dodatkowym wyjaśnieniem może być także teoria autoafirmacji⁵⁵. Człowiek stara się dbać o pozytywną samoocenę dowartościowując własne działania, także oceniając bardziej pozytywnie te, które w szerszej perspektywie oceniane są negatywnie, zgodnie z założeniem: „jeśli coś robię, to musi to mieć sens”.

Jednocześnie, co także zakładała hipoteza druga, osoby uczestniczące w wyborach charakteryzują się również istotnie wyższym poziomem zaangażowania w aktywność obywatelską. Biorąc udział w wyborach w większym stopniu ci, którzy są bardziej aktywni. Największe różnice dotyczą indywidualnej aktywności obywatelskiej. Takiego wyniku należało się spodziewać, bowiem istota tego rodzaju aktywności związana jest w największym stopniu właśnie z jednostkowym udziałem obywatela demokratycznego państwa w życiu politycznym⁵⁶. Jednak to, że osoby głosujące są bardziej zaangażowane także w pozostałe

⁵¹ T. Tyszka, *Psychologiczne pułapki oceniania i podejmowania decyzji*, Gdańsk 1999, s. 28.

⁵² R. Klamut, *Aktywność obywatelska...*, s. 196.

⁵³ K. Skarżyńska, *Człowiek...*, s. 63.

⁵⁴ D.T. Kenrick, S.L. Neuberg, R.B. Cialdini, *op. cit.*, s. 262.

⁵⁵ B. Wojciszke, *Psychologia społeczna...*, s. 186.

⁵⁶ R. Klamut, *Aktywność obywatelska...*, s. 196.

formy aktywności obywatelskiej nie jest już tak oczywiste, bowiem udział w wyborach teoretycznie nie wiąże się z zaangażowaniem w aktywność obywatelską nastawioną na służbę⁵⁷. Uzyskane wyniki wskazują na istnienie zależności bardziej ogólnej natury: osoby generalnie bardziej aktywne, także częściej biorą udział w wyborach. Na znaczenie czynnika „ogólnej motywacji do działania” wskazuje Lewicka⁵⁸.

Oba analizowane w badaniach czynniki różnicujące sposób uczestnictwa obywateli w życiu społeczno-politycznym tworzą odrębne modele zależności. Poglądy polityczne odgrywają większe znaczenie w zróżnicowaniu oceny demokracji w poszczególnych kategoriach oceny, zaś udział w wyborach wiąże się ze zróżnicowaniem wyników głównie w zakresie form aktywności obywatelskiej, co zakładała hipoteza trzecia. W tworzeniu ogólnego obrazu rzeczywistości bardziej związane z sobą są kategorie poznawcze (poglądy i ocena), zaś większa aktywność w kontekście społeczno-politycznym wiąże się z uczestnictwem w wyborach. Uzyskane modele wydają się psychologicznie czytelne, opisywane w kontekście psychologii poznawczej⁵⁹ czy psychologii społecznej⁶⁰.

Przeprowadzone badania mają jednak pewne ograniczenia. Po pierwsze badana grupa nie spełnia kryteriów reprezentatywności, chociaż jest ona dość liczna i badania były przeprowadzone w różnych obszarach Polski. Po drugie w pytaniu o zaufanie do władz pojawiła się duża liczba braków danych. I chociaż w analizach różnic mniejsza liczba odpowiedzi w zakresie jednej zmiennej nie ma istotnego znaczenia, jednak pozostaje niepewność co do wiarygodności uzyskanych wyników. W związku z tym przeprowadzone zostały dodatkowe analizy, które wskazują na homogeniczność wyników w analizowanych skalach u osób odpowiadających i nieodpowiadających na pytanie o zaufanie do władz. Po trzecie, w badaniach stosowane są narzędzia nowe, w wersjach eksperymentalnych, nie mające jeszcze odniesienia do innych narzędzi, jednakże uzyskane parametry psychometryczne wskazują na wystarczającą ich wartość badawczą.

Przeprowadzone analizy dotyczą oceny demokracji na danych uzyskanych bezpośrednio po wyborach samorządowych 2014 roku. Ten kontekst także może budzić pewne zastrzeżenia, bo trudno wskazywać na stałe zależności na podstawie analiz dotyczących specyficznej sytuacji, związanej z tymi wyborami, z drugiej strony uzyskane dane nie pozwalają na stwierdzenie, że opisywane zależności są związane z wpływem konkretnych okoliczności na uzyskane wyniki. Jednak zbierane dane dotyczące kolejnych wyborów mogą przynieść weryfikację specyfiki lub stałości uzyskanych zależności. Takie dane są gromadzone.

LITERATURA

- [1] Arystoteles, *Polityka* [w:] tegoż, *Dzieła wszystkie*, t. I, red., L. Piotrowicz, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003.
- [2] Bedyńska S., Książek M., *Statystyczny drogowskaz 3. Praktyczny przewodnik wykorzystania modeli regresji oraz równań strukturalnych*, Wydawnictwo Akademickie Sedno, Warszawa 2012.

⁵⁷ A.M. Zalewska, B. Krzywosz-Rynkiewicz, *Psychologiczne portrety młodych Polaków. Rozwojowe i podmiotowe uwarunkowania aktywności obywatelskiej młodzieży*, Warszawa 2011, s. 27.

⁵⁸ M. Lewicka, *op. cit.*, s. 66.

⁵⁹ E. Nęcka, J. Orzechowski, B. Szymura, *Psychologia poznawcza*, Warszawa 2006, s. 23.

⁶⁰ D.T. Kenrick, S.L. Neuberg, R.B. Cialdini, *op. cit.*, s. 262.

- [3] Braithwaite V., *The Value Balance Model and Democratic Governance*, „Psychological Inquiry” 20, 2009.
- [4] Bukowska X., Wnuk-Lipiński E., *Obywatelskość a la polonaise – czyli jakimi obywatelami są Polacy?*, „Nauka” 1, 2009.
- [5] CBOS, *Zaufanie do procedur wyborczych*, Komunikat z badań, Centrum Badań Opinii Społecznej 2014, http://cbos.pl/SPISKOM.POL/2014/K_174_14.PDF [dostęp: 15.07.2016].
- [6] Caprara G.V., Schwartz S., Capanna C., Vecchione M., Barbaranelli C., *Personality and politics: Values, traits, and political choice*, „Political Psychology” 27, 2006.
- [7] Cwalina, W., Falkowski, A., *Marketing polityczny*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2006.
- [8] Dahl R.A., *O demokracji*, Wydawnictwo Znak, Kraków 2000.
- [9] Dahl R.A., *What Political Institutions Does Large-Scale Democracy Require?*, „Political Science Quarterly” 120(2), 2005.
- [10] GUS, *Jakość życia w Polsce w 2015 r. Wyniki badania spójności społecznej*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa, 2017; <http://stat.gov.pl/obszary-tematyczne/warunki-zycia/dochody-wydatki-i-warunki-zycia-ludnosci/jakosc-zycia-w-polsce-w-2015-roku-wyniki-badania-spojnosci-spoecznej,4,2.html> [dostęp: 09.02.2017].
- [11] Hetherington M.J., *The Political Relevance of Political Trust*, „The American Political Science Review” 92(4), 1998.
- [12] Jaśko K., Kossowska M. *Wpływ wartości na rozumienie pojęcia demokracji*, „Psychologia Społeczna” 3(8), 2008.
- [13] Jost J., Hunyady T.O., *Antecedents and Consequences of System- Justifying Ideologies*, „Current Directions in Psychological Science” 14(5), 2005.
- [14] Kay A.C., Jost J.T., *Complementary justice: Effects of "poor but happy" and "poor but honest" stereotype examples on system justification and implicit activation of the justice motive*, „Journal of Personality and Social Psychology” 85(5), 2003.
- [15] Kenrick D.T., Neuberg S.L., Cialdini R.B., *Psychologia społeczna*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2002.
- [16] Klamut R., *Aktywność obywatelska jako rodzaj aktywności społecznej – perspektywa psychologiczna*, „Studia Socjologiczne” 1(208), 2013.
- [17] Klamut R., *Kwestionariusz Aktywności Obywatelskiej – narzędzie do badania różnych rodzajów aktywności obywatelskiej*, „Psychologia Społeczna” 1(32), 2015.
- [18] Klamut R., Kantor A., *Ocena demokracji i jej wybrane uwarunkowania w kontekście wyborów samorządowych w 2014 roku w Polsce*, „Roczniki psychologiczne”, 2017, (w druku).
- [19] Kline R.B., *Principles and practice of structural equation modeling*, The Guilford Press, New York, London 2011.
- [20] Korzeniowski K., *Psychospołeczne uwarunkowania zachowań wyborczych [w:] Podstawy psychologii politycznej*, red. K. Skarżyńska. Wydawnictwo Zysk i S-ka, Poznań 2002.
- [21] Lewicka M., *Kup Pan książkę... Mechanizmy aktywności obywatelskiej Polaków*, „Studia Psychologiczne” 42(4), 2004.
- [22] Nęcka E., Orzechowski J., Szymura B., *Psychologia poznawcza*, WN PWN, Warszawa 2006.

- [23] Nyćkowiak J., *Political Activity: Is Trust in Democratic Institutions Really a Relevant Determinant?*, „International Journal of Sociology” 39(1), 2009.
- [24] Omoto A.M., Snyder M., Hackett J.D., *Personality and Motivational Antecedents of Activism and Civic Engagement*, „Journal of Personality” 78(6), 2010.
- [25] Reykowski J., *Psychologia polityczna* [w:] *Psychologia. Podręcznik akademicki*. t. III, red. J. Strelau, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2000.
- [26] Skarżyńska K., *Człowiek a polityka. Zarys psychologii politycznej*, Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, Warszawa 2011.
- [27] Skarżyńska K., *Dla kogo Polska jest sprawiedliwie urządzonym, a dla kogo najlepszym krajem do życia?*, „Studia Ekonomiczne” 4(75), 2012.
- [28] Skarżyńska K., Henne K., *Lewicowość – prawicowość autoidentyfikacji politycznych a przekonania i kapitał społeczny – perspektywa psychologii politycznej*, „Studia socjologiczne” 2(201), 2011.
- [29] Skarżyńska K., Henne K., *Studenci jako obywatele : kapitał ludzki i społeczny jako źródła akceptacji porządku politycznego i ekonomicznego oraz aktywności społecznej*, „Psychologia Społeczna” 2(21), 2012.
- [30] Taifel H., Turner J.C., *The social identity theory of intergroup behavior* [w:] *Political psychology. Key readings*. red. J.T. Jost i J. Sidanius, Psychology Press, New York 2004.
- [31] Tyszka T., *Psychologiczne pułapki oceniania i podejmowania decyzji*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 1999.
- [32] Wiśniewski M., *Zaufanie do samorządu terytorialnego w Polsce – próba oceny*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny”, 3, 2015.
- [33] Wojciszke B., *Sprawczość i wspólnotowość. Podstawowe wymiary spostrzegania społecznego*, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk 2010.
- [34] Wojciszke B., *Psychologia społeczna*. Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2015.
- [35] Zalewska A.M., Krzywosz-Rynkiewicz B., *Psychologiczne portrety młodych Polaków. Rozwojowe i podmiotowe uwarunkowania aktywności obywatelskiej młodzieży*, Wydawnictwo SWPS, Warszawa 2011.

DEMOCRACY EVALUATION AND LEVEL OF CIVIC ENGAGEMENT AND THEIR RELATIONSHIPS WITH THE POLITICAL VIEWS AND PARTICIPATION IN ELECTION

The article aims to describe the connections between evaluation of democracy and engagement in civic activity on the one side, and political views and participation in political elections on the other. Examined factors are the elements of human functioning in the sociopolitical reality. Evaluation of democracy and political views builds its cognitive aspect, while participation in elections and civic engagement builds its behavioral aspect. A composite model of dependency was adopted in this research. Evaluation of democracy were examined at three levels: general beliefs (Jost's system justification), the current state of democracy (Dahl's democratic institutions), and specific events connected with the functioning of the democratic system (the quality of the elections and the level of trust in the elected representatives). Civic engagement was analyzed in four types: social involvement, social participation, individual political activity and political participation. Political views were included in the classic categories: right-wing, center and left-wing and also there were separated people who did not indicate their own political orientation.

The study was conducted shortly after the local election in Poland in November 2014 on a group of 524 respondents. The results show that the evaluation of democracy is rather negative at each level of evaluation and is more closely related to political views than to participation in elections. Democracy is the most positively evaluated by people with centrist views, and the most negatively by people with right-wing views. In turn, greater involvement in each of the distinguished types of civic engagement is more closely related to participation in the election than to the political views.

Keywords: democracy evaluation, 2014 local elections, system justification, civic engagement, political views.

DOI:10.7862/rz.2017.hss.25

Przesłano do redakcji: czerwiec 2016 r.

Przyjęto do druku: czerwiec 2017 r.